

УДК 016:929

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ НАВЧАННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ С.Х. ЧАВДАРОВА

Гораш К.В., к. пед. н.,
старший науковий співробітник
відділу інновацій та стратегій розвитку освіти
Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України

Кузьменко А.Ю., аспірант
Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України

У статті йдеться про видатного українського вченого, педагога, дидакта і методиста Саву Христофоровича Чавдарова. У процесі аналізу наукових праць С. Чавдарова було встановлено, що в його дослідженнях не тільки широко висвітлено багато педагогічних проблем, але й узагальнено досвід розвитку української педагогіки загальноосвітньої та вищої школи. У своїх методичних посібниках С. Чавдаров робить спробу обґрунтувати систему мовної освіти в школах України від першого до десятого класу включно. Як методист він у програмах і підручниках накреслив принципи побудови шкільного курсу граматики в середній школі, подав методичні рекомендації до їх висвітлення. До науково-педагогічної спадщини С. Чавдарова входять монографії, підручники для студентів педагогічних навчальних закладів і школи, статті, доповіді, лекції тощо. Вивчення його дидактичної спадщини поглибить і збагатить ті наукові засади, на яких можна успішно вибудувати національну систему навчання.

Ключові слова: освітня діяльність С.Х. Чавдарова, теорія та практика навчання, дидактична спадщина, поліпшення форм і методів навчання.

В статті йде про видатного українського вченого, педагога, дидакта і методиста Савву Христофоровича Чавдарова. В процессе анализа научных трудов С. Чавдарова было установлено, что в его исследованиях не только широко освещены многие педагогические проблемы, но и обобщен опыт развития украинской педагогики общеобразовательной и высшей школы. В своих методических пособиях С. Чавдаров пытается обосновать систему языкового образования в школах Украины от первого до десятого класса включительно. Как методист он в программах и учебниках наметил принципы построения школьного курса грамматики в средней школе, дал методические рекомендации к их освещению. В научно-педагогическое наследие С. Чавдарова входят монографии, учебники для студентов педагогических учебных заведений и школы, статьи, доклады, лекции и тому подобное. Изучение его дидактического наследия углубит и обогатит те научные принципы, на которых можно успешно выстраивать национальную систему обучения.

Ключевые слова: образовательная деятельность С.Х. Чавдарова, теория и практика обучения, дидактическое наследие, улучшение форм и методов обучения.

Horash K.V., Kuzmenko A.Yu. PROBLEMS OF THEORY AND PRACTICE OF TEACHING IN PEDAGOGICAL HERITAGE S. KH. CHVADAROV

The article deals with the outstanding Ukrainian scientist, teacher, didactic and methodologist Sava Khristoforovich Chavdarov. In the process of analysis of scientific works S. Chavdarova found that his research not only extensively covered many pedagogical problems, but also summarized the experience of developing Ukrainian pedagogy of secondary and higher education. S. Chavdarov in his methodical manuals attempts to substantiate the system of language education in schools of Ukraine from the first to the tenth grade inclusive. As a methodologist, he in programs and textbooks outlined the principles of constructing a grammar school course in high school, submitting methodological recommendations for their coverage. To the scientific and pedagogical heritage of S. Chavdarov includes monographs, textbooks for students of educational institutions and schools, articles, reports, lectures, etc. Studying his didactic heritage will deepen and enrich the scientific foundations on which the national education system can be successfully developed.

Key words: educational activity of S. Chvadarov, theory and practice of teaching, didactic heritage, improvement of forms and methods of teaching.

Постановка проблеми. Відродження національної суверенності України, розбудова її державних засад зумовлює потребу в глибокому дослідженні історії різних напрямів суспільного життя українського народу. Пошук шляхів розв'язання акту-

альних завдань школи, освіти потребує переосмислення історії української освіти і педагогіки, об'єктивного висвітлення педагогічних поглядів національних учених-педагогів, котрі вирішували проблеми навчання, досліджували його протиріччя,

відкривали закономірності, формулювали принципи, створювали форми, методи, прийоми, способи викладання і навчання.

На різних етапах розвитку суспільства, залежно від конкретних потреб, змінювалися форми і зміст навчання в школі. Вагомий внесок у методику навчання зробив відомий учений Сава Христофорович Чавдаров.

Автор постійно доповнював, переробляв підручники, поліпшуючи теоретичну, методичну і практичну частину. Творчий доробок С. Чавдарова – яскраве свідчення розвитку педагогічної теорії і практики другої третини ХХ ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу педагогічної спадщини С. Чавдарова присвячені статті знаних учених-педагогів А. Алексюка, С. Литвинова, В. Чепелева. Різні аспекти творчого доробку вченого розглянуто в захищених кандидатських дисертаціях: О. Проннікова «Проблеми теорії та історії педагогіки в спадщині С.Х. Чавдарова» (1983 р.), З. Бакум «Лінгводидактична спадщина С.Х. Чавдарова» (1996 р.), В. Палатної «Проблеми шкільної мовної освіти в педагогічній спадщині С.Х. Чавдарова» (2009 р.).

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати педагогічну спадщину С. Чавдарова з погляду становлення особистості педагога, вченого, який розвинув теорію навчання, спираючись на методологію Я. Коменського, К. Ушинського й інших педагогів минулого вітчизняної та закордонної педагогіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед визначних українських учених, методистів кінця ХІХ – початку ХХ ст. виділяється постать Сави Христофоровича Чавдарова (1892–1962 рр.). До науково-педагогічної спадщини С. Чавдарова входять монографії, підручники для студентів педагогічних навчальних закладів і школи, статті, доповіді, лекції тощо. Вони і дотепер викликають безсумнівну теоретичну і практичну зацікавленість у дослідників проблем державної мовної освіти і мовленнєвого розвитку школярів.

Аналіз наукового доробку С. Чавдарова свідчить про те, що він орієнтувався на праці видатних педагогів минулого А. Дістервега, Я. Коменського, К. Ушинського та своїх сучасників – П. Афанасьєва, Л. Булаховського, О. Білецького, В. Помагайби, О. Пешковського, Д. Ушакова та ін.

У дослідженнях С. Чавдарова не тільки широко висвітлено багато педагогічних проблем, але і глибоко узагальнено досвід розвитку української педагогіки. Вони відрізняються прагненням до цілісного роз-

криття процесів формування особистості школярів. Сьогодні педагогічну спадщину С. Чавдарова ми розглядаємо не тільки як віху в історії розвитку педагогічної думки в Україні, але і як важливе джерело у вирішенні сучасних проблем навчання і виховання школярів.

У вітчизняній психолого-педагогічній літературі характеристику наукового доробку С. Чавдарова й аналіз праць вченого фрагментарно представлено в дослідженнях із питань теорії та історії розвитку освіти і виховання в Україні М. Гриценка, М. Гриценка, М. Даденкова, О. Дзевєріна, Н. Каленіченко, О. Мазуркевича, В. Сухомлинського, В. Чепелева та ін.

Професор С. Чавдаро зробив вагомий внесок у розвиток теорії навчання, зокрема й форм і методів навчання як у загальноосвітній, так і у вищій школі.

Осмысливши досвід розвитку вітчизняної та закордонної педагогіки, учений створив свою систему, на якій ґрунтується його методика навчання української мови. Суть системи полягає, по-перше, в органічному поєднанні різних аспектів вивчення української мови – фонетики, лексики, словотвору, граматики та стилістики; по-друге, у застосуванні ефективних форм навчання (урок, позакласна робота, екскурсії тощо); по-третє, у спільній діяльності учителя й учня (евристична бесіда, спостереження над мовою, доказова розповідь учителя, робота з підручником, вправи).

На початку науково-педагогічної діяльності С. Чавдарова (початок 20-х р. минулого ст.) з'явилися численні документи, в яких знайшли відображення концептуальні положення нової школи, головне з них – навчання рідною мовою. Ця проблема стала однією із провідних у науковій творчості відомого педагога.

Вчителюючи у Васильківській гімназії на Київщині після закінчення слов'яно-російського відділу історико-філологічного факультету Київського університету (1917 р.), С. Чавдаров викладає латинську і російську мови, згодом – українську мову та суспільствознавство. З 1923 р. він завідує семирічною, викладає політекономію в торгово-промисловій школі. А 1926 р. його було переведено до Київського окружного відділу народної освіти інспектором сільських шкіл. Саме тут і розгорнулася організаційно-методична діяльність майбутнього вченого-педагога й методиста.

І хоч для цього періоду характерне втручання в справу управління школою партійних організацій із метою комуністичної ідеологізації, С. Чавдаров глибоко вивчає потреби сільської школи, аналізує склад-

ний шлях становлення і розвитку нової системи освіти в Україні та робить перші кроки в науці і виступає з доповідями на теоретичні теми, публікує різні статті з питань шкільного життя.

Так, «Бюлетень Київської округової інспектури народної освіти» за 1927 р. публікує тези його доповіді, в яких розглядається одна з найгостріших проблем тогочасної школи, а саме: про невинувато короткочасний навчальний рік – 4–5 місяців. Із глибоким знанням справи він говорить про труднощі, визначає шляхи їх подолання [1].

Продовжуючи працювати на посаді інспектора і методиста, заступника старшого окружного інспектора народної освіти з методичної частини, С. Чавдаров із листопада 1928 р. стає також науковим співробітником Київської обласної дослідно-педагогічної станції. Він стає дописувачем журналу «Шлях освіти», де публікує статтю «Суспільна праця учнів II концентру сільської семирічки як обов'язковий практикум» [2].

У 1929 р. в цьому журналі опубліковано дослідження питань про класифікацію орфографічних помилок. А. Алексюк так писав про роботу: «Власне цією статтею С. Чавдаров поклав початок наступним широко-відомим своїм працям із питань методики навчання мови. Це було одне з найбільш ґрунтовних досліджень у цій галузі» [3].

З лютого 1920 р. в установах республіки декретом ВУ УВН поряд із російською запроваджено вживання української мови. 21 вересня цього року було видано декрет про обов'язковість рідної мови в школах і установах.

Згодом у навчальні плани різних типів шкіл повноправно ввійшло вивчення української мови. Тоді ще не був визначений зміст мовної освіти, не сформувалися належним чином методи навчання мови. Для вченого це були роки пошуку. Проявляється гостре зацікавлення методикою вивчення української мови. Однак виникла низка надзвичайно гострих проблем: треба було за короткий час ознайомити широкі маси вчителів із нормативними основами української мови, поінформувати про останні досягнення методичної думки і на цьому фоні виділити специфічні моменти навчання української мови.

С. Чавдаров стає популяризатором нових методичних ідей. Він належав до тих, хто виступав проти тенденції гальмування розвитку української мови, а також і проти недооцінки художнього слова в школі, надмірного захоплення формами «ділового письма» без належного вивчення граматики, ігнорування потреби виправлення помилок учнів та ін. Основоположними за-

садами побудови методики вчений вважає педагогічну теорію; вивчення й узагальнення досвіду вчителів-практиків; експериментування.

Початок 30-х рр. минулого століття відзначився для С. Чавдарова активним включенням у науково-дослідну роботу та поєднанням її з викладанням у вищій школі. Залишаючись в Інституті соціального виховання на посаді доцента, він отримує призначення на посаду заступника директора Інституту й активно долучився до нової роботи.

Після ухвалення в серпні 1930 р. постанови «Про запровадження загального початкового навчання на Україні» С. Чавдаров пише низку статей у журналах, а саме: «Пунктуаційна техніка трудшкіл» [4], «Чергові завдання у викладанні мови» [5], в яких він зазначає, що в школі не проводиться достатня робота над вивченням мови, не з'ясовується суть змін у правописі, відсутня система у вивченні рівня грамотності учнів, їхньої мовної культури, не ведеться робота над класифікацією орфографічних, пунктуаційних і мовленнєвих помилок.

У січні 1932 р. С. Чавдаров, працюючи вже в Київському філіалі Українського науково-дослідного інституту педагогіки, де керує відділом методики мови й літератури Інституту педагогіки, намагається створити стабільні підручники української мови для початкової школи. За його підручниками в школах України діти навчалися майже сорок років.

Створюючи підручники, С. Чавдаров багато працює над удосконаленням методики навчання рідної мови. На сторінках фахових видань учений аналізує наявні хиби, що є в навчанні не лише мови, а й інших предметів. Розглядає проблему розвитку усного і писемного мовлення дітей.

Зазначені роботи стали основою для таких відомих його праць, як «Методика викладання української мови в початковій школі» (1937 р.) та «Методика викладання української мови (граматики і правопису) в середній школі» (1939 р.) [6].

С. Чавдаров у своїх методичних посібниках робить спробу обґрунтувати систему мовної освіти в школах України від першого до десятого класу включно. Розглядає методологічні основи та практичні завдання вивчення мови, відзначає потребу систематики, точного окреслення кола знань, міцних навичок, вказує на зв'язки між навчанням мови і мисленням дітей; накреслює принципи побудови шкільного курсу граматики в середній школі, подає методичні рекомендації до викладання мови. «Методика викладання української мови (граматики і

правопису) в середній школі» [6] багато разів перевидавалася і до 1955 р. залишалася незмінним помічником для вчителів

Після виходу у світ його роботи «Методика викладання української мови (граматики і правопису) в середній школі» розпочався період досконалого опрацювання змісту, методів навчання мови, засвоєння граматики, правопису, розвитку мовлення.

Предметом особливої уваги професора С. Чавдарова стає проблема уроку української мови, що дає поштовх до розвитку методів навчання інших навчальних дисциплін.

У 1949 р. істотно вплинула на розвиток методів навчання книга вченого «Принципи радянської дидактики» [7], в якій він обстоював систему дидактичних принципів.

У педагогічній спадщині вченого важливе місце посідає монографічна робота «Педагогічні ідеї Тараса Григоровича Шевченка» [8], де С. Чавдаров розкриває суть і значення педагогічних ідей Т. Шевченка в нерозривному зв'язку з історією найпрогресивніших педагогічних ідей того часу. Зокрема: Життя і творчість поета. – С. 3–49; Тарас Григорович Шевченко про дітей. – С. 50–59; Про роль сім'ї і матері у вихованні дітей. – С. 60–64; Про суспільне виховання. – С. 65–76; Думи про народну грамотність. – С. 77–89; Освітній ідеал Тараса Григоровича Шевченка. – С. 90–106; Про жіночу освіту. – С. 107–116; Питання виховання моральної особистості. – С. 117–131; Про рідне слово та його роль у вихованні. – С. 132–141; З історії недільних шкіл на Україні. – С. 142–159; Тарас Григорович Шевченко – автор букваря для недільних шкіл. – С. 160–174; Буквар Тараса Григоровича Шевченка в школах. – С. 175–179; «Букварь Южнорусский» під судом політичної реакції. – С. 180–187; Особа педагога у творах Т. Шевченка. – С. 188–193.

Аналіз доробку вченого свідчить про те, що в післявоєнні роки він багато працював над узагальненням цінного внеску, який зробили в методи навчання і виховання молодого покоління К. Ушинський, І. Франко, Г. Сковорода. Виходять друком його статті: «К.Д. Ушинський – великий будівник вітчизняної педагогіки» [9], «Книжка про Григорія Сковороду» [10], «Іван Франко про мораль і моральне виховання» [11].

Ще однією важливою віхою педагогічної творчості вченого стало доручення Міністерства освіти на початку 50-х рр.: розробити систему вивчення передового педагогічного досвіду в республіці.

Проаналізувавши стан справ, С. Чавдаров дійшов висновку, що проблема узагальнення і впровадження передового педаго-

гічного досвіду вирішується незадовільно. Він зауважував, що діячі педагогічної науки виявляються відірваними від життя і не стають на допомогу школам і вчителям із хибами в роботі. В основу цього висновку С. Чавдаров поклав думку К. Ушинського про те, що передати досвід не можна, передається ідея, виведена з досвіду. Саме це, на думку вченого, забезпечує творчий підхід до здобутків учителів, педагогічних колективів.

Реорганізація школи (1958–1960 рр.) і подальший її розвиток висунули нові вимоги до навчання. Так, вагомим внеском у теорію і практику навчання мови стала «Методика викладання української мови в школі» за редакцією С. Чавдарова і В. Масальського, яка вийшла 1962 р. [12]. Цією працею завершується науково обґрунтована і педагогічно виправдана система навчання мови в школі. Варто підкреслити, що посібник написаний на основі теоретичного осмислення кращих методичних надбань, а також власного багаторічного досвіду роботи авторів у середній школі.

Авторам вдалося визначити суть методики як науки, принципи, зміст, методи і прийоми в озброєнні учнів системою знань, умінь і практичних навичок із граматики, орфографії, пунктуації і стилістики. Він став останньою працею творчого доробку вченого.

Висновки із проведеного дослідження. Окреслені великим ученим-педагогом проблеми і сьогодні є надзвичайно актуальними для сучасної школи. С. Чавдаров надавав великого значення не лише навчанню, але й розвитку мислення учнів. Він вважав, що форми і методи навчання повинні бути спрямовані на те, щоб допомогти учням розвивати самостійне судження. Саме самостійність С. Чавдаров вважав кінцевим результатом навчання. Його основною тезою було: суспільству потрібна така особистість, яка здатна самостійно мислити.

Тож, зважаючи на вищезазначене, можна зробити висновок, що вся наукова діяльність С. Чавдарова сприяла поліпшенню навчання рідної мови мільйонів людей. Його поради та рекомендації і досі широко використовуються не лише вчителями-словесниками, а й іншими науковцями в процесі створення програм, підручників, методичних посібників. Можна лише вклонитись великому вченому і практику за ті закладені основи, завдяки яким теорія навчання і педагогічна наука загалом зробили значний крок уперед в оновленні змісту та модернізації форм і методів навчання й утверджувались живі традиції української духовнос-

ті. Вивчення його дидактичної спадщини поглиблює і збагачує ті наукові засади, на яких можна успішно вибудовувати національну систему навчання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Чавдаров С. Боротьба за навчальний рік на селі : тези доп. на пленумі методсекції сіл. школи / С. Чавдаров // Бюлетень Київської округової інспектури народної освіти. – 1927. – Ч. 4. – С. 3–11.
2. Чавдаров С. Громадська праця учнів II концентру сільської семирічки як обов'язковий практикум / С. Чавдаров // Шлях освіти. – 1929. – № 7. – С. 53–70.
3. Алексюк А. Невтомний розвідник педагогічних глибин / А. Алексюк // Рад. школа. – 1967. – № 8. – С. 95–99.
4. Чавдаров С. Пунктуаційна техніка учнів трудшкіл / С. Чавдаров // Шлях освіти. – 1930. – № 4. – С. 141–155.
5. Чавдаров С. Чергові завдання у викладанні мови в школі / С. Чавдаров // Комуніст. освіта. – 1934. – № 10. – С. 25–40.

6. Чавдаров С. Методика викладання української мови (граматики і правопису) в середній школі / С. Чавдаров. – К. ; Х. : Рад. школа, 1939. – 183 с.
7. Чавдаров С. Принципи радянської дидактики / С. Чавдаров. – К., 1949. – 92 с.
8. Чавдаров С. Педагогічні ідеї Тараса Григоровича Шевченка / за ред. Ц. Альберт. – К. : Рад. школа, 1953. – 206 с.
9. Чавдаров С. К.Д. Ушинський – великий будівник вітчизняної педагогіки / С. Чавдаров // Рад. освіта. – 1945. – 14 грудня. – № 55. – С. 1.
10. Чавдаров С. Книжка про Григорія Сковороду / С. Чавдаров // Рад. Україна. – 1944. – 25 березня. – № 59. – С. 4.
11. Чавдаров С. Іван Франко про мораль і моральне виховання / С. Чавдаров // Рад. школа. – 1946. – № 4. – С. 4–11.
12. Методика викладання української мови в середній школі / С. Чавдаров, В. Масальський ; у перероб. частин. кн. брали участь Г. Купрієнко, А. Медушевський, М. Павлович ; Укр. наук.-дослід. ін.-т педагогіки ; за ред. С. Чавдарова, В. Масальського. – К. : Рад. школа, 1954. – 345 с.

УДК 378.09.091.2(477.44)«19»(091)

СУТНІСНИЙ ЗМІСТ ПСИХОПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ У ВІННИЦЬКОМУ ВЧИТЕЛЬСЬКОМУ ІНСТИТУТІ (ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

Зузяк Т.П., к. мист., доцент,
докторант кафедри педагогіки і професійної освіти
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

У статті на основі архівних джерел охарактеризовано сутнісний зміст психопедагогічної підготовки у Вінницькому вчительському інституті на початку ХХ століття, навчальні плани та програми. Зокрема, ретельно проаналізовано змістову частину авторської програми курсу «Педагогіка» директора закладу М. Запольського для 2-го класу – розділи загальна педагогіка та дидактика, і 3-го класу – розділи історія педагогіки й училищезнавство. Розкрито питання педагогічної практики вихованців закладу у вищому початковому училищі. Доведено, що педагогічна та психологічна підготовки майбутніх учителів у навчальному закладі відбувалась у процесі теоретичного вивчення поглибленого курсу «Педагогіка» і практичної роботи вихованців. Доведено, що Вінницький учительський інститут був одним із перших педагогічних закладів Поділля, який опікувався проблемами доступності, розвитку, наукового пошуку в царині «педагогізації» освітнього процесу.

Ключові слова: Поділля, Вінницький учительський інститут, М. Запольський, практична підготовка, психопедагогічна підготовка.

В статье на основе архивных источников охарактеризовано сущностное содержание психопедагогической подготовки в Винницком учительском институте в начале XX века, учебные планы и программы. В частности, тщательно проанализирована содержательная часть авторской программы курса «Педагогика» директора школы М. Запольского для 2-го класса – разделы общая педагогика и дидактика, и 3-го класса – разделы история педагогики и училищеведение. Раскрыты вопросы педагогической практики воспитанников учреждения в высшем начальном училище. Доказано, что педагогическая и психологическая подготовки будущих учителей в учебном заведении происходила в процессе теоретического изучения углубленного курса «Педагогика» и практической работы воспитанников. Доказано, что Винницкий учительский институт был одним из первых педагогических заведений Подолья, который занимался проблемами доступности, развития, научного поиска в области «педагогизации» образовательного процесса.